

Sebastian Cavazza
- kot -
Shel

Nika Kovač

ORLANDO SE NE RODI, AMPAK TO POSTANE

»Orlando je postal ženska – tega ne gre tajiti. A v vseh drugih pogledih je Orlando ostal natančno takšen, kakršen je bil.« Virginia Woolf, Orlando

»Spol je družbena praksa, ki se nenehno nanaša na telesa in tisto, kar počnejo, ne pa družbena praksa, zreducirana na telo.« Reawyn Connel, Moškosti

»Ženska se ne rodi, ampak to postane.« Simone de Beauvoir, Drugi spol

Leta 2013 so ustvarjalci slavnega kinder jajčka na police v Veliki Britaniji poslali dve verziji priljubljene otroške sladice, ki se na prvi pogled razlikujeta samo v barvi embalaže. Roza igrače so namenjene deklicam, modre pa dečkom. Jajčka se ne razlikujejo samo v barvi, ampak tudi po vsebini igračk, ki se nahajajo v njih. Deklice v jajčkih lahko pričakujejo princeske, živali, pravljичne junake, barvice in nakit. Dečki pa avtomobile, sestavljanke, majhne avtomate in vrtavke. Ustvarjalci igračk predvidevajo še nekaj: fantki se dobro znajdejo z navodili, so spretni, igrače so pripravljene sestavljati in se z njimi ukvarjati. Deklicam to ni blizu – njihove igračke se zato v jajčku pojavljajo v enem kosu in že sestavljene. Takšno predvidevanje ni nekaj nenavadnega, je simptom družbene konstrukcije in odnosa do spolov.

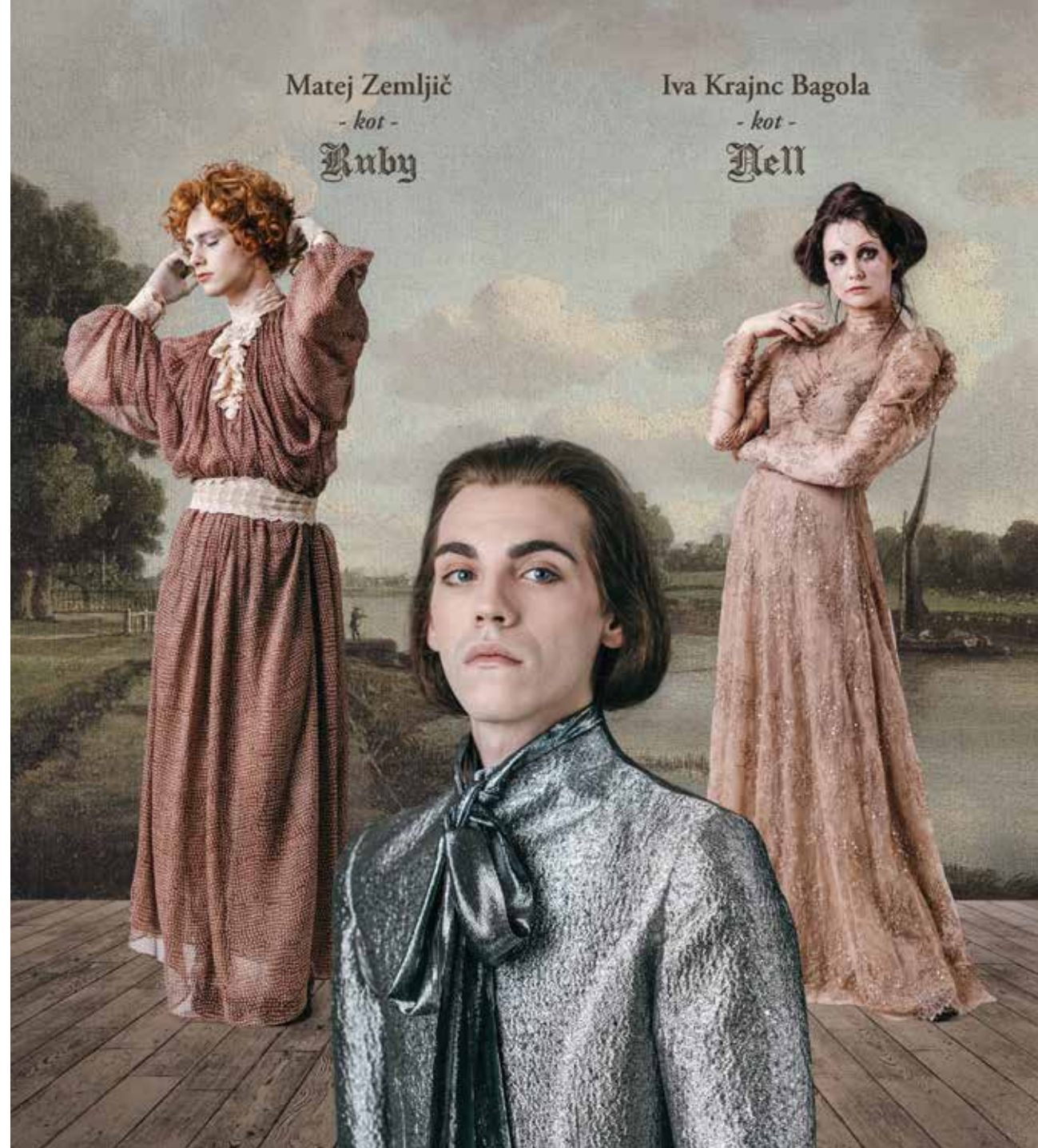
V vsakodnevem življenju se tako srečujemo s pričakovanji o tem, kaj se od osebe enega od ob rojstvu pripisanih spolov pričakuje: in to denimo od predstavljanja spola navzven, ki zajema osebni slog, način oblačenja, pričesko, ličenje, višino glasu, govorico telesa. Ta za spol pričakovani spolni izraz, bi se moral ujemati s spolom, pripisanim ob rojstvu in s spolno identiteto osebe. O teh pričakovanjih je na primer v intervjuju v prilogi *Svet kapitala* ob 8. marcu letos prostodušno spregovorila Vlasta Nussdorfer, varuhinja človekovih pravic. Ko je komentirala boj žensk za enakopravnost in pravice, ki naj bi jih po funkciji zastopala, je dodala, da so se časi s tem bojem res spremenili, da danes tako »žal že srečujemo moške, ki so izgubili zdravo moškost in so poženščeni, in ženske, ki so ob prijetno ženstvenost in so prave možače.«

A ne gre samo za zunanji videz, v pričakovanja so vpisane tudi zmožnosti in lastnosti, ki jih družba pripisuje spolu. V našem prostoru ni težko ponazoriti zapisanega. Več kot povedne so besede dr. Boštjana M. Zupančiča, dolgoletnega sodnika ESČP v Strasbourgu, ki (je) ob izdatni medijski podpori širi(l) seksizem in glas o inferiornosti žensk, denimo z besedami: »Če je prej grobi slovenski pregovor navajal, da ženske mislijo z zadnjico, potem to ni bilo iz trte izvito.« »Če mene kdo vpraša, ali bi šel k ženski zobozdravnici, potem je moj odgovor, da bi šel, ampak samo za rutinska dela.« Ali: »Moški so tisti, ki imajo pravno domišljijo, pravno razsodnost, ideje, ki v pravni diskurz vnašajo nekaj novega. Prispevek žensk je v tem pogledu ne le minimalen, ampak pogosto, zlasti če imajo ambicijo preseči svoj okvir, izrazito moteč.« (Vir: Boštjan M. Zupančič, Dokumentarni film *Med spoloma*)

Preseganje svojega okvira, meje, ki je ženska ni zmožna preseči, zato naj čez njo ne rine, naj bi opredeljevala »narava«, »naravne značilnosti«, ki so dane moškim in ženskam. Pripadniki moškega spola naj bi bili tako denimo resni, odgovorni, odločni in pogumni, bolj pametni od žensk in manj čustveni. Prave ženske pa so mile, nežne, razumevajoče, nevpadljive in seveda pridne, pa tihe in zanesljive, saj so na svetu najprej zato, da bi skrbele za moža in družino. Če imajo drugačne ambicije, če ravnajo drugače od družbenih pričakovanj, je z njimi nekaj narobe in so izgubile ženstvenost. Na delu je ideologija, ki se udejanja kot zapovedana binarnost spolnega reda (si lahko samo moški ali ženska) in povezanost biološkega in družbenega spola (naravno dani spol določa družbeno vlogo in zmožnosti).

V zgodovini so odstopanja od pričakovanj, ki so v kulturi pripisana osebam moškega ali ženskega spola, pogosto razumeli kot odmik od normale, ki je nedopusten in zato zaznamovan, stigmatiziran in izključen. Če so ga v družbi tolerirali, pa oseba v družbi ni imela enakovrednega statusa. Še toliko manj, če se ni identificirala s spolom, ki ji je bil pripisan ob rojstvu, ali če se ni identificirala z nobenim od obeh družbeno priznanih spolov.

Delo Virginie Woolf in gledališka adaptacija *Orlando* nam ponujata odličen vpogled v družbeno konstrukcijo spolov, ki ostaja enako pertinentna danes, ko je postavljena na oder Mestnega gledališča ljubljanskega. Ideja dela je preprosta. Reflektirati, kaj se zgodi z osebo, če ji spremeniš spol na način, da sam akt spremembe ni pomemben.

Tak vstop omogoča misliti odgovore tudi na vprašanja: Kako je z osebami, ki se ne identificirajo s podobo in družbenimi pričakovanji glede spola, s katerim se sicer identificirajo? Kako je z osebami, ki se ne identificirajo s spolom, ki jim je bil pripisan ob rojstvu? Kako z osebami z nebinarnimi spolnimi identitetami?

Glavni protagonist se po potovanju v Konstantinopol po skrivnostnem ritualu znajde v ženskem telesu. Sporočilo je jasno: *Orlando je postal ženska – tega ne gre tajiti. A v vseh drugih pogledih je Orlando ostal natančno takšen, kakršen je bil.* Je takšen, kakršen je bil kot ON, odnos družbe do NJE pa se je povsem spremenil.

POROČNIK EVERHARD: Lady Orlando se še čisto ne zaveda svojega novega položaja. Zdaj ste gospa, obnašajte se temu dejstvu primerno.

Spremljamo, kako se Orlando sooča z novim položajem v družbi, s tem, kako ustrezati pričakovanjem, ki jih družba postavlja pred žensko. Tudi skozi časovno dimenzijo sledimo družbeno-zgodovinski pogojenosti praks in njihovi spremenljivosti. Ta fluidnost in spremenljivost pa ne izkoreninja družbenih vzorcev, temveč jih le na drugačen način izrisuje in ponavlja.

Orlando-ženska izgubi premoženje. Prej eden najbogatejših Angležev ostane brez vsega. Lastniki in upravljavci premoženja so namreč lahko le moški. Kot komentira Euphrosyne: *Saj se že v besedi premoženje skriva besedica – mož. Pre-mož-enje. Torej Orlando, treba ti bo najti možička, hehe, pa bo tudi premoženje. No, najprej pa pravilna hoja.* Orlando se uči pričakovanj in vlog, ki pritičejo ženski, ki se »spodobijo« za žensko. Poroči se, da je deležna premoženja in dostojnega življenja. Resnično ženskost pa lahko dokaže in udejanji le z rojstvom otroka:

GROFICA SALYBURY: Rodila je. Fantka ima.

NADVOJVODA HARRY: Fantka?

LADY EVERHARD: Zdaj je dokončno jasno.

LADY CARDIGAN: Jasno, kaj?

LADY EVERHARD: Da je Orlando prava ženska.

Orlando se družbenim zahtevam podreja z jasnim ciljem: končati želi svojo pesnitev in jo izdati kot knjigo. Tudi kot ženska želi vstopiti v svet javnosti, ki je v domeni moških. To ji uspe, tudi priznani kritik pohvali njeno delo.

Ob uklanjanju pričakovanjem, zahtevam, sprejemanju vloge, ki je pripisana ženskemu spolu, Orlandu/Orlando uspe pomemben preboj iz sveta zasebnosti in s tem iz pričakovanj, ki so vpisana v kulturo »ženskega okvira« in katerega želja po preseganju je izrazito družbeno moteča, saj je vpisana v družbeno strukturo neenakosti in v njeno reprodukcijo. Ta preboj Orlanda/Orlando iz sfere zasebnosti pa je pospremljen s cinizmom, ki ponovno razgalja družbena pričakovanja: res prejme nagrado za najboljšo pesniško zbirko, a predvsem zato, ker želijo odločevalci z njo razburkati javnost. Podmena, da imajo le moški razsodnost in ideje, ki lahko vnašajo nekaj novega, odličnega, prispevek žensk pa se s tem v resnici ne more kosati, ostaja.

Danes se v javnem diskurzu sicer odpira prostor za naslavljanje problema neenakosti med spoli, a je ta prostor v pomembni meri vezan na prepričanje in verovanje, da živimo v družbi, kjer o družbenem položaju vsake osebe odloča le ona sama, njene sposobnosti, prizadevanje in osebni angažma, (ne)ustreznost njene izbire med možnostmi, ki so enake za vse. Tako razmišljanje je del problema, ne pot njegovega reševanja: diskriminacija je namreč vpisana v strukturo nepravilne družbe, kaže pa se tako na formalni ravni kot na ravni vsakdanjih praks. Potrebne so močne zarezne v obstoječi družbeni red, kar zahteva spoprijem z vsemi oblikami družbenega podreja. Predstava *Orlando* jih razgalja in jih omogoča misliti – kar pa je predpogoj za družbeno spremembo.